

Rada Iveković

TUDNI ÉS CSELEKEDNI — VÁLASZÚTON A NŐK

A nő nem tud belépni a *meglevő* tudományok adott keretébe anélkül, hogy ne lenne hűtlen az alapvető női tiltakozási szándékhoz. Belépési vágyának gyökeresebbnek kell lennie — szét kell rombolnia a hagyományos gondolkodás kereteit és módszertanát, mert e keretek között a nőt táplálékként használják, kirekesztik viszont mint tudatos alkotó szubjektumot. Az uralkodó diszkurzus keretében a nőkérdést nem lehet taglalni. Ezért ezt a diszkurzust, de elsősorban a filozófiát szét kell osztalni, vissza kell utasítani, meg kell szüntetni *hatalmi* helyzetét, vágyat játszva iránta vele szemben. A vágy mint a filozófia feladata (mivel a libidinális gazdálkodás úgy jut kifejezésre, mint kreativitás, mint lehetőség s vele együtt mint *tudattalan* is) felborítja a lineáris oksági láncsor koncepcióját és áthatol az olyan ökonómián, amely mindent egyre vezet vissza, szakít az önmeghatározó, egységesítő elméletekkel és rangsoroló rendszerekkel. Minden fogalmat addig a változatig kell kiépíteni, kialakítani, amely a változásokat megszabja vagy lehetővé teszi, de nem úgy, hogy az elvont egyetemességben valamely fogalmat elemeire való tekintet nélkül egységesítsenek. Ezáltal a filozófiai rendszer nyitott marad. A filozófusnak ekkor az válik feladatává, hogy a hatalommal szemben a vágyat, egy ellenében a sokaságot játssza: az előre meghatározott „elmélet” területétől megfosztott helyrajzában: a korlátozó nyelvvel, a címkezett megneveléssel, a törvényesítő állammal, a manipuláló „tudománnyal”, a már és mindig rangsorhoz tartozó módszerrel szemben. A hagyományos gondolkodás dekodifikálásáról van szó (Deleuze & Guatari), amelyben a nők mint belőle kizártak vannak érdekelve. Itt Luce Irigaray *Speculum — de l' autre femme* című könyvének zárószavára hivatkoznék: „(Az a) nő, aki az elméleti feldolgozással szemben kettős funkciót tölt be, némán támogatva minden külső rendszerességet és a (még) hallgatagabb anyai talajt, amelyből minden meg-alapozás táplálkozik, *nem köteleles* (aláhúzta R. I.) az elmélet által törvényesített módon felvilágosítást nyújtani. Ez a »szubjektum« képzelő-

erejének ismételt összetévesztése lenne — a férfira vonatkozó jelentésében — azzal, ami lenne, ami lesz, esetleg a »nőből«. Ismerje fel ebben magát minden élő és holt, saját óhaja szerint, a saját megelégedésére, még a paródia nagy kezdőbetűi mögött is. De, ha valakivel megtörténne, hogy megérzi egy esetleg vissza nem vezethető elferdítés kényelmetlenségét, hogy az ellenállásban (ismét) magára talál, akkor esetleg a nemek közötti valamely különbség létrejöhetett a nyelvben is.”

A nemek közötti különbségnek — amely a nemi szerepekként szocializálódott és amely meghaladja a biológiai különbséget —, mindenképpen tükröződnie kellett a nyelvben is, és ahányszor a nyelvben, annyiszor a gondolkodásban is. Történelmileg ez annak a kárára (vagy nagyobb kárára) történt, akinek nincs szava és nincs meg a szavak adta hatalma sem, aki nem „gondolkodik” (azaz a nőnek). De, kirekesztve a felülkerekedő hatalomból, a hatalom birtoklásából, a szó és a gondolkodás adta hatalomból, a nőnek mégis meg volt az uralmon levőtől mellőzött, fel nem ismert és a „természetbe”, a nem történelmi területre száműzött saját hatalma, szava, gondolkodása stb. Azáltal, hogy a nő van és hogy (politikai, társadalmi, művészeti stb. értelemben vett) szubjektum, a két terület összefonódása szükségessé vált: nemcsak abban az értelemben, hogy az elnyomott elem tanulja az uralkodó elem nyelvét és gondolkodásmódját, hanem abban is, hogy követeli, hogy az is tanulja az ő nem totalizáló diszperzív nyelvét. Ez bár nem származik belőle kára egyik félnek sem, mégis mindkettőnek gondot okoz. Ezért az új nyelv (nevezzük feltételesen női nyelvnek) a hagyományossal szemben elferdültnek, excentrikusnak, mellékesnek tűnik, amely nem ér fel az „elmélet” szintjéig, sok elmélet számára úgy tűnhet, hogy nem jelent semmit (vagy csak annyit, mint egy silány költészet), mert egészen más, pluralisztikus jegyeket hordoz.

Megváltoztatva a nyelvet, a valóságot, a gondolkodásmódot, megbolygatva a politikai, a gazdasági, a társadalmi berendezést, a női elemnek megvan a lehetősége arra, hogy a hagyományos tudni és cselekedni viszonyon változtasson.

Manapság tanúi vagyunk — a tegnap még szubalternatívnak tekintett — legkülönbözőbb csoportok, népek, mozgalmak és személyek robbanás-szerű betörésének a politikai színtérre. Ezek jelenlétét néha kilengésnek, különködésnek minősítik. A hagyományos gondolkodásnál maradván nehezen tudják megérteni őket, főként azért, mert a tudás társadalmi megosztásában felborítják az előző állapotot, megingatják a tudományok módszertanát. A cenzúrában, már (előbb találva el a médiumot, mint az eszmék hordozóit), nemcsak az uralkodó, hanem egy másik hatalom is kifejti hatását: a tudás, vagyis a szellemi hatalom, amely maga is veszélyeztetett. A hatalom egyben arra is hatalom, hogy kerülje, hogy megkerülje a megismerést, olyan hatalom, amely magának a megismerésnek az inhibitorikus mechanizmusából tevődik össze. A megismerésnek, illetve magának a tudománynak megvan a hatalma arra, hogy egyes területeket elsötétítsen, háttérbe szorítson, másokat előtérbe hozzon meghatározott

(és minden egyes alkalommal más) ideológiai értelmezésben, mindegy, hogy tudatosan vagy anélkül.² Ez történik velünk — a nőekkel is.

Ha azt mondják nekünk, hogy követeléseink „tudományosan megalapozatlanok”, hogy nem érik el az elmélet szintjét, akkor még ha nem is ismerik el, *batalmi helyzetből*, az abszolút tudomány helyzetéből beszélnek hozzánk. Annak a *batalmi* pozíciójából, akinek szava van, és aki bitorolja, monopolizálja az elméletet. Az ilyen elméletet, amennyiben előre meghatározott, merev séma és metafizikai absztrakció, mi elvetjük, nem vetve el azonban a megismerés lehetőségét, s nem mondva le a vele szembeni kritikai feladatról, amelyet elsősorban magunk elé tűztünk. Ki állapítja meg, mi és hol kezdődik az elmélet, és mi nevezhető tudományosnak? Mindazok, akik úgy gondolják, hogy ebben dönthetnek, szükségszerűen objektív kritériumokat előfeltételeznek. Ezek a tudományban ma gyanúsak, ha nem túlhaladottak, sőt gyakran a manipuláció eszközeül és az elleplezés fátylálul, a megismerés gátló mechanizmusául szolgálnak. Elvben mindannyian már régóta tudjuk, hogy nincs színtelen, szagtalan „objektív” és „semleges” tudomány. Az a szint, fogalom, „elméletideál”, amelyet még napjainkban is a dogmatikus marxisták soraiból (vagy még gyakrabban a pozitivisták korlátoltság irányából) felénk lobogtatnak, az voltaképpen abból az elszegényített hegeli sémából táplálkozik, amelytől tudományunk jórésze nem jutott tovább, tartva magát továbbra is a mesterkéltnél (ami nem jelent történelmietlent) szubjektum-objektum, természet-történelem, anyag-szellem, passzivitás-aktivitás, természet-kultúra és végül nő—férfi irracionális-rationális stb. binér modellhez. Az így meghatározott elmélet számára, amely úgy véli, hogy a személyes, szubjektív elem, a történelmietlen nőprobléma elismerésével „beszáróznék”, ez a probléma csupán valami hiányzó, valami tagadott, elnyomott, ahisztórikus jelenség. Ez az „elmélet” nem egyéb, mint a jó öreg abszolút tudomány helyettesítője, ezért ez az elmélet nem elérhetetlen: egyszerűen nem az ideálunk. Kritikai módon viszonyulva hozzá, elemezve, dekodifikálva, mi egy nem centralizált, nem rangsorba szorított új gondolatot támogatunk, amelyből nem zárnak ki bennünket, miután magunk is aktív részesei leszünk.

A filozófia, amely elsősorban az egyetemesben érdekelt — és ebben az összefüggésben azokból a kérdésekből kiindulva, amelyek a szabadságot vizsgálódásunk tárgyává teszik — eddig mint mellékest és nevetségest szükségszerűen elvetett minden részleges megoldást. Bár a maga metafizikai megosztottságában rendszeresen használta mind az egyik, mind a másik elvont fogalmait. Mi azt szeretnénk bebizonyítani, hogy *magának a filozófiának* és a filozófia jövőjének a követelménye (és nemcsak a mi követelésünk), hogy figyelembe vegye a „különöst” is, egészen a személyesig, abban a meggyőződésben, hogy rövidesen ennek általános jelentősége is meg fog mutatkozni. (Vjeran Katunarić)

Nem azt akarjuk bizonyítani, hogy kell-e egyáltalán annak a „különösnek” a filozófia tárgyává lennie, amely különös is marad. Ellenkezőleg, arra akarunk rámutatni, hogy a *vagy egyetemes vagy különös* di-

lemmája, legalábbis ha erről van szó, hamis (lásd a továbbiakban 7-es számú „tézisemet”). Ugyanis sem a „különös” valójában nem különös s (mint ahogy a nők sem alkotnak marginális csoportot, s eszerint a „nőkérdés” sem a nők kérdése csupán), sem az „egyetemesnek” tartott vagy egyetemesként feltüntetett valójában nem általános jelentőségű. A filozófiának itt felül kell vizsgálnia saját kiinduló álláspontjait. Hogy anticipáljuk: *a nőkérdést „különös” kérdésként értelmezve, míg annak az ún. egyetemesnek, mégba leplezetten is, uralkodó ideológia jelleget, mindegyiket férfi jelleget tulajdonítva a filozófia tulajdonképpen összekeveri a fogalmakat és meghamisított, hazug egyetemeséggel foglalkozik.* Ezek magának az elvont gondolkodásnak a csapdái, elsősorban a metafizikáé. Ezzel a filozófia korlátozza saját tárgyát, megmarad az említett dihotómiák keretében, továbbra is leplezetten, a szellem és a test, az anyag és az ész ellentétéből táplálkozik. Ilyen körülmények között a nőkérdés nem válhat filozófiai kérdéssé (megmarad zsákmánynak). Ha az eddigiek folyamán történelmileg a nő bejuthatott volna — és nemcsak kivételként — a filozófiába, a filozófia szükségszerűen más képet mutatna: a meglevő hamis dilemma az egyetemes és a különös között nem állna fenn, és az e kettő közötti határ kérdése, amelyet másként definiálnának, a második helyre szorulna. Persze, nem állítom, hogy ez ideig ez lehetséges lett volna, de úgy vélem, hogy lehetségessé válik a metafizikai hálózat eltűnésével.

Ezt nem nehéz kimutatni a filozófiatörténetben, sem a keletiben, sem a nyugatiban. Indiában pl., a filozófiában sokkal több női elemet őriztek meg, mint ahogy azt a romantikus, misztifikáló értelmezések hiszik. Bárhol, ahol a női elem jelen van, nyomára bukkanhatunk a materializmusnak (a magyarázatokban rendszerint mellőzöttek): ezt legjobban a legkülönbözőbb irányzatok, amilyenek a *lokāyata*, a *cārvākā*, a gyainizmus, a *sāmkhya*, a különféle miszticizmusok, a tantrizmus, a saktizmus mutatják. *Ezek azok a filozófiák*, amelyek jóllehet a racionális szakadás már megtörtént (mihelyt női és férfi elemről van szó) a *női elemet*, az anyagot, a természetet stb. tartják *aktív elemnek*. A félreértés elkerülése végett, tegyük hozzá: mivel metafizikáról van szó, ez a női elem sem kevésbé elvont a materializmusban, mint a férfi elem az idealizmusban, emellett nem a nők teszik ezt lehetővé, mert már az ilyen filozófia (azaz a korai materializmus) is hajlamos a szakadásra „mégba kisebb hangsúllyal is”, amelyben a férfiak az alkotók. Nem véletlen, hogy az ilyen korai materialista tanítások a matrilineáris társadalmi szervezet talaján nőttek ki. Minél erősebb ez az anyai vonalat követő elem, annál következetesebb a materializmus. Ugyanez mutatkozik meg más szinten a valóságban. Az anyai vezetésű berendezéssel együtt járnak az istennők, a termékenység kultuszai és hasonlók. A fennálló férfi—női dihotómiában, amely egyidős a világgal és idősebb az osztályokra szakadástól, a materializmusok lennének a női elem (mégba férfi elem által közvetítetten is) az idealizmusok pedig a férfielemelek filozófiái. Csupán az a filozófia, amely ezt a dihotómiát egy magasabb szinten *túlhaladja*, csupán az a fi-

lozofia tekintheti a női elemet egyenrangúnak és nem magasabb rendű elvnek (ami a primitív materializmusokban történik) és nem alárendeltnek (ami minden idealizmusban előfordul). (Ebben az értelemben a materializmus és az idealizmus nem igazi ellentétek.) A túlhaladás lehetőségét csupán a marxizmus tárja fel, de mindeddig nem vitte keresztül következetesen, ha eltekintünk a frankfurti iskola és egyes marxista „női tanulmányoktól” (Women Studies). Rajtunk múlik, hogy ezt a lehetőséget a beteljesülésig vezessük ott, ahol a marxista redukcionizmus és dogmatizmus e kérdésben, fennakadt: az egész filozófiatörténetet, más tudományok és kultúrák történetét újra kellene olvasni. Ebben számos tudományág segíthetne (a pszichoanalízis, a nyelv filozófiája, a szemantika stb.)

Az *egyetemes* üres és hamis fogalmat használó idealizmusok mindig éppen azért váltak lehetővé, mert létezett az érem másik oldala is, az anyag, amelyet a szellem a maga fejlődése során felszippant, megőrizve az anyagot mint mozdulatlant (aszimmetrikus és ellentétes séma érvényes a primitív materializmusokra is.) Indiában ezt szépen illusztrálja (a *sām-khye* filozófia) a természet *prakerti* (női) és szellem vagy ész (férfi) közötti viszonya, *purusa*. A *purusa* szanszkrit nyelven szó szerint a szellem filozófiai fogalma és „férfit” jelent. Így létezik egy értelmetlen és női (káosz), természet. Erre hat és ébreszti fel a szellem (férfi), amely értelmet ad neki és meghatározza rendeltetését. E rendeltetés által a nőnek *céljává* válik. Így kezdődik a mozgás a történelem, a kozmosz, a rendezett és a szellem által áthatott világ. A történelem nem más, mint haladás a megmenekülés felé, a *férfi* megmeneküléséig. Ha célját elérte, a természet az indeterminista mozdulatlanságban, a történelmietlenségbe húzódik vissza. A férfi ideálja — s így az „egyetemes” ideál is — az *el-idegenedés* (megszabadulás) a természettől, az anyagi világtól, az érzéki-ségtől, az élettől... A természet így mindvégig megmarad az alacsonyabb rendű, a fel nem szabadított szférában, negatív jelentésű (ami a párhuzamosság és a megfelelő munkamegosztás miatt a nőre jellemző). Az aszketizmus és a szellemi menekülés elmélete rendszerint férfi eredetű. És az adott keretekben nincs, és nem is lehet semmilyen „női” filozófia, amelyben az ideál a *természet* kiszabadulása lenne az abszolút szellem kisebb vagy nagyobb zsarnoksága alól, mint ahogy a „férfi” filozófiában (ez „egyetemesnek” hamisított) létezik, amelyben az ideál — a szellem megszabadulása az anyagtól. A „női” filozófia minden ilyen kísérlete természetesen halvaszületett lenne, mivel a természet szellem nélkül nem emberi természet, nincs történelme, nincs közege. Azonkívül logikailag is tarthatatlanok, mert a szellem nélküli anyag értelmetlen és nem gondolkodik. Ezek a kísérletek tehát csak az absztrakt kategóriák parcializálásaként képzelhetők el.

Miért és hogyan lehetett egyáltalán feltételezni, hogy valamennyi tudomány közül a filozófia került volna el, maradt volna mentes az őt átható patriarchális szellemtől és az uralkodó ideológia hatásától? Ez azt jelentené, hogy nincs kitéve a történelem hatásának, márpedig egyetemeséget állítva és a patriarchális hatást tagadva tartalmában igen is eluta-

sítja saját történelemszemléletét. De ha a női filozófia nem lehetséges (és nem is szükséges), az általános emberi és valóban egyetemes filozófia lehetséges. Abban a nőknek is együtt kell működniük, változtatva a filozófia felépítését: ez magának a filozófiának is érdeke és nem a nők szélsége. Nemcsak hogy a nők nem illenek bele az eddigi filozófiába, hanem a filozófia sem felel meg nekik. De, azzal hogy nem szól a nőknek, a filozófiának valójában nincs is reprezentatív jelentősége az emberre nézve. Ez nem jelenti kétségbe vonását annak, hogy a nők hagyományos módon foglalkozzanak a filozófiával (jóllehet csekélyke számuk mond erről valamit). Ellenkezőleg, ezzel csupán utalás történik a nők határozottabb részvételére a filozófiában — új és kreatív módon.

Ezt a filozófiába való belépést Luce Irigaray a tükrön, a spekuláció tükrén való átlépésnek nevezi. Mi történik, ha az, ami a filozófia tárgya, tápláléka, anyaga elkezd gondolkodni? Mi lesz, ha tudatosul? A nő ekkor egyből kettős és paradox szerepben találja magát. Mint a férfiak közötti csere tárgya, mint áru vagy jel, de mint olyan, akinek nincsen szava és nem válthat szót, a nőnek megvan az a lehetősége, hogy áthaladjon a tükrön (azaz ha tudatos lényvé válik) az elmélethez új kritikai módon viszonyuljon. Mondjuk, mivel kívül esik a cseretörvényeken és egy sajátosságos elnyomás alatt áll, így megvan a lehetősége a politikai gazdaságtan új bírálataira. Ez azonban megrendíti a gondolkodó világot (és nemcsak a gondolkodó, hanem a közéletbe lépő nőét), a szó, az áru, a tárgy, a szót kér, a gondolkodik, a cselekszik szavak jelentését is. Nem a férfiak meglevő világába való belépésről, hanem gyökeres változásról van szó.

A filozófiai diszkurzus látszólagos általánossága minden más diszkurzust egyetlenegy szubjektum kifejezésére és visszatükrözésére vezet vissza, törölve az eltérést és a sokféleséget, mint jelentéktelent. A „Másik” (a nő) számára ez redukció, többek között a nemek megszüntetése a szubjektum önmegmutatkozásában. Ezek a mechanizmusok persze tudattalanul hatnak (s ezért van szükség pszichoanalízisre a filozófiában). De annak a „Másiknak” az artikulációja a csapda pusztá észrevételével és saját magától nem válik lehetővé. Más valakinek, egy új szubjektumnak az erőfeszítésére van szükség. Ez az erőfeszítés nemcsak a férfi érdekében történik, hanem maga a diszkurzus is szükségessé teszi, hogy a tükrökörforatagából ki lehessen jutni. Ez az erőfeszítés valamennyi filozófiai diszkurzus szétosztatására vagy megakadályozására irányul, mindenestre az uralkodó ideológiáéra is. Ezeket a kísérleteket, egy új, szertelen nyelven kifejezve, a hagyományos gondolkodás álláspontjáról megítélve, örülségnek, elmélet nélküli, haszontalan gondolkodásnak tartják. A férfiak dacolnak a logikában megszokott egyenes olvasással éppen azért, hogy az egész gondolkodást és filozófiai rendszert (vagy rendszereket) *belülről* fenyegetik: hisz az, ami mint a filozófia tárgya szükségszerű — vagy, ha már nem tárgya, legalább biztosítéka (a társadalmi berendezéssel összhangban) — tudatosul. Feltételesen a mi terminológiánkkal azt mondhatnánk, alannyá válik, bár ez a kifejezés is túl rövid, mivel a

cél magának a dihotómiának (metafizikai) szubjektum-objektumra való felosztására irányul. Amint Irigaray gondolja, nem új elmélet felállításáról van szó, amelyben a nő szubjektum vagy objektum lenne, hanem arról, hogy meg kell állítani *magának az elméletnek* a gépezetét. Nem arról van szó, hogy egyetértünk a jelenlegi diszkurzus során, mert ezen belül a nő megbélyegzett, mint hiány és mint kasztráció. A tükrön való áthatolást Luce Irigaray a logika excesszusának tartja, amelyet ő a nők élvezetének nevez, amit viszont a megszokott módon úgy jelölhetnénk mint észretérítést. A nők élvezete mindig másodlagos a férfiak élvezetével szemben, amely egyben — önmagában összpontosul. Hogyan azonosíthatjuk, lefordítva a *jouissance* (élvezet) kifejezést mint tudatot (*conscience*)? A történelmileg mindig a természet, tehát a mozdulatlanág területén hagyott nők e kettősség közé sohasem húztak végérvényes vonalat. A nő „*nincs teljesen*” jelen (*pas toute*, Lacan), a nő másutt *is* van. Cserébe bocsátva testét mint árut és „történelmietlen” természetét mint tárgyat a filozófiában, amikor e rendszereken *belül* mint emberi lény tudatosul, feltétlenül egy sajátos, és a férfiak többsége számára ismeretlen (de nem elérhetetlen) távlatra tesz szert. Ez a távlat és annak tudatossá válása veszélyezteti a logocentrikus (és phallokrata) diszkurzust. Itt van a lehetősége a nőnek, hogy lerombolja a tudás és a hatalom közötti hagyományos viszonyt, hogy megfossa az „elméletet” szellemi hatalom jellegétől, s hogy a hatalommal szembe helyezze a vágyat és (mint) kreativitást.

A NŐMOZGALOM ÉS A NŐKRŐL KÉSZÜLT TANULMÁNYOK EGYES JELLEGZETESSÉGEI

— tézisek —

1. Az elmélet és a gyakorlat egysége

A nőmozgalom és a nőkről készült tanulmányok, a neofeminista irodalom, bizonyos ellentmondások ellenére is, csupán egészként vizsgálhatók. Az egyik ugyanis elképzelhetetlen a másik nélkül, mert mind a nőmozgalomnak, mind a nők elméleti erőfeszítésének legfőbb feltétele: az elmélet és a gyakorlat egysége. A kettő közötti eltérés sokkal kisebb, mint számos más klasszikus tudományágban, mert a „magán és a nyilvános” egysége (a neofeminista jelszó szerint) előfeltétele annak, hogy a nők helyzetét problémává tegyék. Neofeminizmusról nem is beszélhetünk az elmélet és gyakorlat egységén kívül. Ez persze feltételezi az elméletnek az „objektív” tudományok akadémiáitól idegen, szabadabb felfogását. Az előfeltétel lemondást jelent az ész kizárolagosságáról és zsarnokságáról, a logocentrizmusról, a testiség és az érzékiség feletti racionalitásról.

2. Tudományos módszertan és harci stratégia

A nőmozgalom és a nőkről készült tanulmányok eretnek módon viszonyulnak a tudományhoz és a politikai harchoz. Mint ahogy a nőkről készült tanulmányokat módszertanilag elferdültnek, mellékesnek, és szertelennek mutatják be, az „igazságnak” posztuláló elmélet elvontságához viszonyítva (a nőkről készült tanulmányok nem illenek a tudomány keretébe, mert a tudományok felépítése már kezdettől fogva patriarchális, és kizárja a nőt), ugyanúgy az újabb nőmozgalmak sem illenek a politikai harc hagyományos kereteibe. Éppen ezért van szó mozgalomról, nem pedig politikai pártokról, mivel a nők már harcuk folyamán sem az önkényre és a hierarchiára épülő viszonyokat alakítanak ki. A nők tehát a filozófiában tapasztalható logocentrizmus leleplezésén keresztül (amelynek a nők mint „természet” csupán tápláléka, talaja, tárgya) a tudományokban a megkülönböztető metodológia megszüntetéséért szállnak síkra egy olyan új nyelv kialakításáért, amely a „tárgyat” nem fogja címkézett megjelöléssel korlátozni. Tehát egy, nem a kategóriákban gondolkodás és társadalmi sztereotípiákon keresztül közvetített nyelvért, hanem másfajta gondolkodásmódot küzdenek, amely új keretek között lehetővé fogja tenni nemcsak azt, hogy a nő ne legyen objektum, hanem, szétszlatja a racionalizmus nyugati (és minden más) binér modelljét, amelyben a megélt és az anyagi világ szubjektumra és objektumra oszlik.

3. Tevékenységi mód

A nő nemcsak vetülete a férfi befejezetlenségének, tökéletlenségének, nem a férfimodell kiforgatása, nem a tagadott szó, a tiltott test, a történelem nélküli puszta természet csupán. A nő lénye nem lehet parciális: a nőnek emberi funkciót kell átvenni, minden nemet és emberi lehetőséget képviselve, mert pillanatnyilag a nő mint mindig elnyomott, mint mindig kiszorított a legnagyobb mértékben érdekelt ebben. A nő tehát lényegében *nincs* vagy még nincs. Ezért nem engedheti meg, hogy definiálják őt, hogy arra tanítsák, mi a női „természet”, hogy magyarázzák neki *mi* a nő, hogy megnevezzék, s hogy boszorolják. A nő funkciója továbbra is *kritikai* marad. Bennünket nőket, nem érdekel a női természet, ez a mítosz. Nincs is szándékomban előrelátni és meghatározni mi a *női*, ez hűtlenség lenne a nőkkel szemben. A nő nem lehet többé az, aki nem hagy nyomot és nem foroghat többé körben. A nőeknek nem a szerkezetbe kell behatolnia (a behatolás, penetrálás férfias), a nőnek át kell hatnia, szőnie mindent; *a nő a hajszalerek módjára alulról hat*. Ez egyaránt érvényes a „tudományos” módszertanban és a politikai harcban, ezért a nő a meghonosodott, a hagyományos struktúrákkal szemben potenciális és valóságos veszélyt jelent. Innen a félelem, a gyűlölet és az ellenállás a nővel szemben.

4. A nőmozgalom szükségszerűen osztályközi

Nem tagadva a tényt és a társadalom osztályszerkezetének fontosságát, állíthatjuk, hogy a társadalomban létezik egy másik kulcsfontosságú felosztás is, mégpedig a nemek szerinti. A nők jelen vannak minden osztályban, kasztban, rétegben stb., de mindenütt alárendeltek a férfiakkal szemben. A nőknek ez a férfiakkal szembeni alárendeltsége új női tudat kialakulására ad alkalmat. Az akadály e téren abban keresendő, hogy a nők elszigeteltek családjukban, nincs együttes közéletük. Társadalmi státust a nő a férfin keresztül szerez, mint ahogy az esetek legtöbbszörében a tőkéhez való viszony közvetítése is a férfin keresztül történik. A nőknek tehát bizonyos mértékben a férfiakkal megosztott osztályérdekük mellett vannak sajátos érdekeik is, csakúgy mint a férfiaknak, akik élnek is vele. *El kell vetni a hamis dilemmát: vagy osztály vagy nő.*

5. Internacionalizmus

A nőmozgalom soraiban (és a nőkről készült tanulmányokban is) egy igazi internacionalizmus alakult ki, amely a közös érdekekre támaszkodik. (Ki kell zárni a negatív mellékjelentést, amely ehhez a kifejezéshez tapadt.) A világ asszonyainak még mindig több az elméleti és a gyakorlati közös problémája, mint a sajátos, az éghajlathoz vagy a helyi politikához kötött.

6. Kapilláris hatás

Mint az előbbiekből tapasztalható (ezek a tételek nem tartanak igényt a rendszerességre) a nőmozgalmak és a nőkről készült tanulmányok legfőbb esélye a kapilláris, a szubverzív hatás a kultúrában, a társadalomban, a tudományban, a szokások terén stb. A szubverzió (főleg) a módszerre, a valamennyi szinten való hatásra vonatkozik, az egyénből kiindulva, a minden szinten való reagálásig: a régi patriarchális és osztályviszonyokra, a társadalmi és szellemi berendezés megdöntésére, és új, mind a nők, mind a férfiak (és mások) számára kellően reprezentatív rendszer kiépítésére vonatkozik.

7. Az úgynevezett „egyetemes” és „különös” közötti hamis dilemma elvetése

Hagyományosan — a filozófia eljárásának jóvoltából — a filozófiának mindig a férfi az alanya (a nő csupán az a kivétel, amely erősíti a szabályt). A „férfira” vagy a férfitermészetre (amelynek eltérően a nőitől elismerik történelmiségét, a nőt meg sem említve, mivel a törté-

nelem, illetve a kultúra a férfi birodalma), sohasem úgy tekintettek, mint a partikuláris jelzőjével megbélyegzettre, éppen ezért magától adódik, hogy a filozófiában a férfit tekintik egyetemes érvényűnek és meghatározónak. Ugyanakkor a női természet, amely tőle csak abban tér el, hogy (női) jelzővel illetik — csak partikuláris lehet. Az egyetemesség minden jellemzője a férfit illeti meg (még ha elvontan is), mert eddig csupán a férfinemet tekintették az emberi nem képviselőjének. A nehézség abban van, hogy az ilyen szemléletbe hagyományosan beépült a helytelen gondolkodásmód felismerésének lehetetlensége is. A dolgot jól érzékelteti az ember, a férfi és a nő szavak példája.

A férfi és a nő emberek, mind a ketten emberek, és mégis, ha azt mondjuk „ember”, inkább a férfira gondolunk. Ha közelebbről nem jelöljük meg, akkor az „ember” „férfi” jelent. „Megy egy ember”, rendszerint azt jelenti „megy egy férfi”. Elvben a nő is ember, de ezt közelebbről is jelölni kell. Legtöbb nyelvből, mint felesleges, eltűnt a „férfi” szó (man/woman, homme/femme, uomo/donna); ezeken a nyelveken a „nő” egyértelműen a partikulárisra vonatkozik, míg az „ember” „férfi” jelentésének látszólag egyetemes jelentése van. Nyelvünkben is fennáll egy hasonló tendencia, amikor azt mondjuk „az ember és az asszony”. A „férfi” szót nem illeti partikuláris jelző, mint a „nő” szót, az „ember” szó viszont a maga nivelláló és hamis egyetemességével, ha az asszonyt közelebbről nem jelölik másként, kizárja. Ugyanez a helyzet, nemcsak a gondolkodásban, hanem a nyelvben is. A nő szót nem lehet olyan értelemben használni, hogy mind a kettőt jelentse, míg az „ember” szót a leplezetten elsődleges „férfi” jelentésében (sőt néha magát a „férfi” vagy „férj” szót) úgy is lehet használni, hogy legalább elvben mind a kettőt kifejezze. Minket az érdekel, ami a nyelv előtt van, ami e szavak használatának előfeltétele (s amit azután a nyelv visszatükröz): miért nem lehet a nő általános emberi, akit mindig a partikuláris fogalmára vezetnek vissza, míg a férfi lehet (mondjuk, ilyen értelemben „elestek hazánk legjobb fiait)? Amíg így van, azt válaszolják nekünk, hogy a „mi nők” nem lehet program. Amíg a „nőt” partikulárisra csökkentve fogják fel, addig nem lehet. A nő ugyanis éppúgy igényt tarthatna az egyetemességre, mint a férfi, megváltoztatva ezáltal a nyelvet is és a gondolkodást is. Az az egyetemesség, amely a maga *elvontságában* és hamis jelentésében ellenáll a női partikulárisnak, nem nevezhető tulajdonképpen semmilyen egyetemességnek sem. A „férfi” és a „nő” szavak nem viszonyulnak egyformán a föléjük rendelt „ember” fogalomhoz. Ugyanis azt, hogy itt egy embercsoport, elsősorban mint férfiak csoportját értelmézik, pedig a férfiak is csak *alfajt* vagy csak eltérést jelentenek, ugyanúgy, mint a nők. Ilyen egyetemességgel (és hamis dilemmával) vezettek bennünket félre az egész történelem során. Ezért állítjuk: a férfi nem kevésbé partikuláris, mint a nő és a nők követelései (a politikától a filozófiáig) sem partikulárisak, sőt még csak nem is sajátosan a női jogokra vonatkoznak. Először történik meg, hogy az egyetlen igazi, történelmi és filozófiai egyetemességet pillanatnyilag nyilvánvalóan az általános em-

beríert harcoló nők képviselik. Mert mindaz, ami a nőkkel kapcsolatos, megköveteli az egész rendszer megbolygatását, bármennyire is átfogónak, toleránsnak és egyetemesnek tűnnék. Ez a partikuláris és személyes új értékének megállapításán keresztül történik. Nem egy fogalom unifikálásáról van szó, hanem arról, hogy minden fogalmat addig a változatig kell alakítani, amelyet (a jelentésre ható) változások meghatároznak.

Fordította *Sirkó Ilona*

Jegyzetek

¹ Minuit, Paris, 1974.

² Lásd Rem Bode fejtegetését a genovai „Sapere e potere” szemináriumon 1980-ban, az „Alfabet” 1981. február 21-ei számában a 15. oldalon.

Rezime

Znati i moći: žene u procjepu

Ravnopravnost odnosno neravnopravnost žena u oblasti znanja i moći najadekvatnije se odražava u opšte-društvenom položaju žena. Istinsko određenje tog položaja otežan je nemogućnošću sagledavanja i istraživanja problema putem primene naučne metodologije. Klasične metode nauke mogu se primeniti samo na nešto objektivno, merljivo i određivo. Nauka, a prvom redu filozofija bave se univerzalnim, sa sveopštim određenjem čoveka prema svetu. Autorova kritika odnosi se jednako na tretiranje pojma i reči *čovek*, ali se pod čovekom prvenstveno podrazumeva muškarac. Pojam i reč žensko odnosi se isključivo na nešto posebno u odnosu na univerzalan pojam čoveka. Takvo shvatanje, a u prvom redu klasična binarna podela pogoduje i podeli na muško—žensko, što podrazumeva „čovek—žena”. Dok se ova dihotomija ne prevazilazi, ne može se govoriti o ravnopravnosti žena i muškaraca. Imajući ovo u vidu trebalo bi uz pomoć srodnih nauka ponovno proučiti istoriju filozofije i kulture i kulture uopšte, pružati ženama i znanje i moć, da bi se uz njihovo ravnopravno uključivanje prevazišla podela na univerzalno muško i partikularno žensko u teoretskom istraživanju pa samim tim i u društvu.

Resumee

Wissen und Macht: Frauen in der Klemme

Die Gleichberechtigung bzw. Ungleichberechtigung der Frauen im Gebiete des Wissens und der Macht, offenbart sich am besten in der allgemeinen gesellschaftlichen Lage der Frau überhaupt. Die eigentliche Schwierigkeit der Feststellung dieser Lage, erstelt sich in der Unmöglichkeit der Erforschung dieses

Problems, mit wissenschaftlichen Methoden. Die klassischen wissenschaftlichen Methoden, können nur bei der Vorschung einer objektiven, messbaren und wägbaren Sache gebraucht werden. Die Wissenschaften, insbesondere die Philosophie, befassen sich mit der universellen, allgemeinen Festsetzung des Menschens, gegen der Welt. Die Kritik des Verfassers beschäftigt sich gleichmässig mit dem Gebrauch des Begriffes und des Wortes *Mensch*, jedoch versteht man unter den Wort Mensch zunächst den Mann. Der Begriff und das Wort Frau, bezeichnet ausschliesslich etwas spezifisches, gegen dem universellen Begriff: Mensch. Solche Auffassung entspricht zunächst der klassischen binaren Einteilung männlich — weiblich, d. h. Mensch—Frau. Solange diese Dychotomie nicht überwunden wird, kann man nicht von Gleichberechtigung der Männer und Frauen sprechen. Wenn wir das einsehen, ist es nötig, die Geschichte der Philosophie und Kultur, mit Hilfe anderer Wissenschaften noch einmal durchzuprüfen, den Frauen Wissen und Macht geben, um damit ihre Gleichberechtigte Einfügung zu gewährleisten und die Teilung auf universellen männlich und partielle weiblich, in der theoretischen Forschung und dadurch auch in der Gesellschaft zu überwinden.